

РІЗДВЯНО-НОВОРІЧНІ ОБРЯДИ В ОПИСАХ ВОЛОДИМИРА ШАГАЛИ

Романа КОБАЛЬЧИНСЬКА

У публікації йдеться про Різдвяні та новорічні традиції, що побутували в селі Нижанковичі до 1933 року. Усний спогад-опис належить відомому ентузіастові-етнографу Володимирові Івановичу Шагалі¹.

За тридцятирічні експедиційні мандри Україною ми неодноразово зустрічали незвичайних людей — збирачів народних скарбів. 1992 року нам поталанило записати від відомого етнографа В. І. Шагали, жителя с. Клоковичі Старосамбірського району Львівської області, чимало цінного матеріалу про святкування Різдва й Нового року на Старосамбірщині. Ці своєрідні свідчення-описи публікуємо разом із фотоілюстративним матеріалом, відзнятим Р. Кобальчинською².

РІЗДВЯНІ ТА НОВОРІЧНІ ТРАДИЦІЇ, ЩО ПОБУТУВАЛИ У СЕЛІ НИЖАНКОВИЧІ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЯХ ДО 1933 РОКУ

РІЗДВО

До Різдвяних свят готувалися заздалегідь, ще з першої коляди. Хлопчиська збиралися у гурти колядників і домовлялися, яку їм робити зізду і у кого. За тим розпочиналася майстерка — виготовлення зізди. Водночас навчалися колядок. Малих дітей, які тільки починали говорити, колядувати вчили батьки. Вони ж майстрували їм зізду чи зірку. Дорослі хлопці, подекуди вже й парубки, гуртувалися в пастирку. Сьогодні називають вертепом, а раніше казали пастирка. Вертеп у нашому селі та у сусідніх був лише ляльковий. Назва пастирка правильніша, бо вона походить від слова пастух, пастир. А вертеп пішло від назви якогось будинку. Навіть у колядках співається: "Над вертепом зізда ясна світлом засіяла". Якщо ж вертеп будиночок — то як він може ходити? Тому в нас справедливо вживали слово пастирка. З пастиркою ходили живі люди — пастухи. А вертеп — то зроблений з патичків і паперу будиночок, в якому грали свої ролі вертепні ляльки.

Коли у селі змовлялися і згуртовувалися хлопці, то треба їм було ходити на проби, вивчати ролі, думати про одяг. Як зодягнутися на ангела, чорта, царя тощо. Інші колядники, які вирішили піти селом з ляльковим вертепом, мусили докласти більше праці...

У нашому селі ходили ще колядувати із шопкою. Шопка — то будиночок, зроблений з патичків і обклеєний кольоровим папером. У шопці на мальованій сцені були фігурки, вирізані з картону — персонажі із часів Різдва Христового: три царі з дарами, пастухи з отарами та ін. Ті паперові фігурки звалися пастиркою. Пастирка в шопці була наклеєна на особливий поясок. Поясок натягували на двох кілках, які знаходилися по краях шопки. Ті кілки оберталися за допомогою корби, яка виходила за стіни шопки. Шопки, так як і зізди, освітлювалися свічкою. Шопки були двох різновидів: рухомі і нерухомі. В перших — рухалися ляльки, в других — усі ляльки (то є пастирка) кріпилися нерухомо. Рухомі шопки обклеювалися кольоровим папером, були з поверхами і куполами. Нерухомі були скромніші: покривалися солом'яною стріхою.

Шопка

Всі експонати - із колекції
МІНАП НАН України.

Тут і далі фото Р. Кобальчинської

Отже, до Різдва готувалися заздалегідь. І хоч у декого залишалися минулорічні зв'язки, шопки, вертепи, зірки, їх треба було обновити, переклеїти новим папером. Та підготовка продовжувалася до самих свят...

За кілька днів до Різдва жінки мали роботу, особливо з печивом. Треба було подумати і про страви. Господарі заготовляли корм для худоби на три дні свят, а коли поряд випадала неділя, то запасатися треба було на чотири дні.

6 січня — день Велії, або Святвечір. Це був робочий день. Велися останні приготування до свят. Зрана до вечора в печі кипіли страви. Всі чекали урочистої хвилини — початку святкової вечері. Найбільше хвилювалася дівчора. Коли то вже тато внесе до хати соломи і розстелить долівку?! Люди трималися звичаю — сідали вечеряти, коли в небі з'являлася перша зірка. Сутеніло, батько заносив до хати околот соломи і розстеляв по долівці. Ставив у куті сніп не молоченого жита. Розстеляв трохи сіна й на столі, за яким мали вечеряти. Світив свічку. Мама чистим обрусом покривала стіл поверх сіна, ставила на обрус свічку. Під стіл батько клав якогось заліза — серп, сокиру. Це мало приносити домашнім залізне здоров'я та вигнати з хати злих духів. У заздалегідь приготовлений битий горщик мама вкидала розжарене вугілля і клала трохи ладану. Від того хата наповнювалася пахучим димом. Кожному давали понюхати той горщик з ладаном. Це також мало зберегти здоров'я на цілий рік. Таке дійство називалося "кадити в хаті". Ладан для кадила купували в місті. А по деяких селах, що були ближчі до лісів, заготовляли самі, добуваючи з муравельників. Коли з сосен капає живиця і трохи підсихає, ті краплі стягують муравлі і обробляють власною слиною. Нащо муравлям живиця — того не знаю. Вона не горить, а дим з неї дуже пахучий. Деякі люди цю живицю так і звали — кадило. Іще більше був поширений і уживаний спосіб кадити ялівцем. З кущиків ялівцю збирали ягоди, засушували їх і тримали для кадила.

Пам'ятаю, говорили в селі, що на Велію має бути 12 страв на святковому столі. Було їх багато, але 12 ні в кого, мабуть, не було. Страви були такі: капуста з горохом, вареники до мачки (мачка обов'язково мусила бути

грибовою), квасівка з грибами, засипана гречкою. Потім подавали галушки з маком. Робили їх так. Місили тісто, як на галушки, розкачували, тоді тупим кінцем вістря ножа позначали на тісті квадратики, схожі на доміно. На кухонній блясі пекли круглі пластера тіста. Пропечене на обидва боки тісто складало на купку. Коли вже треба було приготувати їжу, пластера легко ламалися на квадратики. Печені галушки перемішувалися з тертим маком та цукром, дехто для запаху і смаку додавав меду. Обов'язково був компот із сухих яблук. Але колись у селі ніхто не казав компот, а лише — юшка. Горілку та вино не вживали. Велія вважалася днем посту, тому всі страви були пісні, засмачені тільки олією. Раніше по селах багато сіяли конопель. Немає, мабуть, нічого пахучішого і приємнішого за конопляну олію... Все, що було наварено на Велію, подавали на стіл і в наступні святкові дні. Страви лише пригрівали та присмачували салом. На саму Велію м'ясного не їли. М'ясне можна було вживати лише у наступні дні.

Перед Святою вечерею всі обов'язково мили руки у холодній воді. Коли вже горіла свічка, мама клала на стіл капусту, хліб і, обов'язково, часник. Родина ставала довкола столу. Батько тричі хрестився, промовляв "Отченаш". Разом з ним хрестилася і молилася вся сім'я. Після цього батько заспівував колядку "Рождество твоє, Христе Боже наш". Перехрестившись, усі сідали. Кожен мусив узяти ложку гороху. Решту гороху вимішували з капустою. Капусту їли з чорним житнім хлібом. Обов'язково з'їдали з цією стравою зубець часнику. Це мало відвернути хворість. Капусту засмачували конопляним олієм, тож пахло на всю хату, а тут ще з-під столу димів у кадилі ладан. Робили до свят щось і печене з білої муки. Обов'язково мусила бути струтля, плетена в косу і посипана маком, та пампухи. Струтля лежала на столі, але її не різали і не їли. До капусти і квасівки, як я вже згадував, вживали чорний хліб. Дітям після вечері давали по пампуху. Повечерявши, хрестилися. Мама збирала докупи всі ложки і перев'язувала їх травицею сухого сіна. То був знак, щоб цілий рік вся сім'я трималася разом "при життю і здоров'ю". Дехто зі старих родичів, батько або дід, ка-

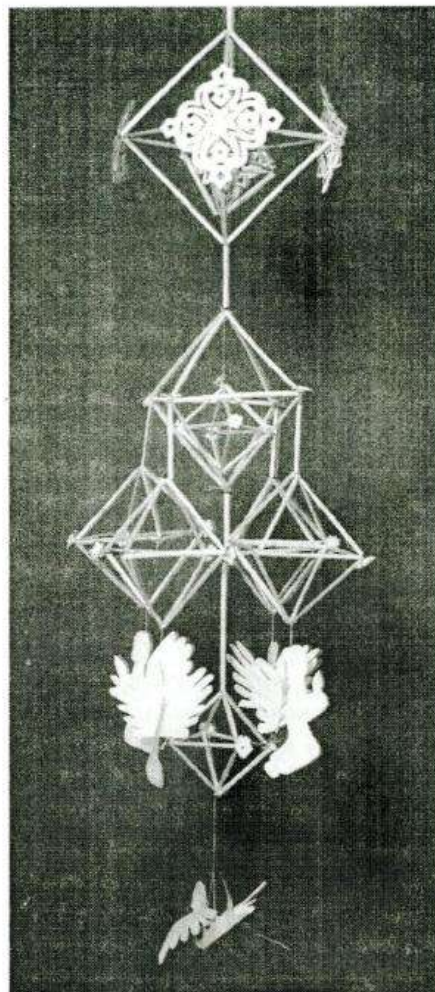
зали при тім, що невідомо, чи дасть Бог дочекатися наступних свят, і чи будуть усі живі та здорові. Якщо когось поховали в минулому році, згадували про нього і казали, що небіжчик ще рік тому був живий і разом з нами вечеряв. На Свят-вечір у гості не ходили. Приходила на вечерю лише найближча родина, скажімо, дочка, яка була видана.

Після вечері дівчора, як звично, лягала на землю, на соломі, качалася, вивертала "козьолки". Опісля вся сім'я колядувала. По вечірках у той вечір не ходилося, бо то сімейне свято, і вся сім'я мала сидіти разом у своїй хаті. Не ходили й колядники з колядою.

Колись по селах у старих хатах стелі були низькі, з дощок, тож коли на Свят-вечір приходила черга на кутю, батько кидав ложку куті на стелю. Якщо багато куті приклеювалося до стелі, сподівалися на гарний урожай. За повір'ям, скільки зерен куті чіплялося до стелі, стільки й на полі буде кіп. Але так ворожили зрідка, бо не хотіли псувати стелю...

А тепер про різдвяні ялинки. Нині ялинки ставлять до Нового року, а колись по селах Новий рік не визнавали і ялинки ставили до різдвяних свят. Хоча тут треба сказати, що в селі дуже рідко в кого була ялинка. Ліс був поруч, можна було без всякого клопоту вирубати її. Та не було чим прикрашати ялинки. Селяни не могли купити в міських крамницях ялинкові прикраси, бо були вони дуже дорогі. На такі розкоші селянин не мав грошей. Коли ж у селі хтось і ставив ялинку, то всі прикраси у нього були саморобні. Для того в місті купували різнокольоровий папір та всілякі барвисті позлітки. Так виходило дешевше. Були умільці, що з такого паперу виробляли дуже гарні прикраси для ялинок. (Сьогодні вже немає таких саморобних прикрас, нема й тих умільців. А варто було б зібрати ті прикраси і виставити десь у музеї.) Ялинки прикрашали ще й саморобними природними прикрасами: червоними яблуками, великими горіхами, смерековими шишками. Шишки та горіхи фарбували під золото або срібло. Для освітлення ялинок купували у місті спеціальні свічечки і щипці. Свічечки вставляли у щипці і чіпляли їх до гілок ялинок.

До різдвяних свят всіляко старалися прикрасити хату, дати їй якусь обнову. Прикрашали стелю і стіни. Як прикраса, були по-

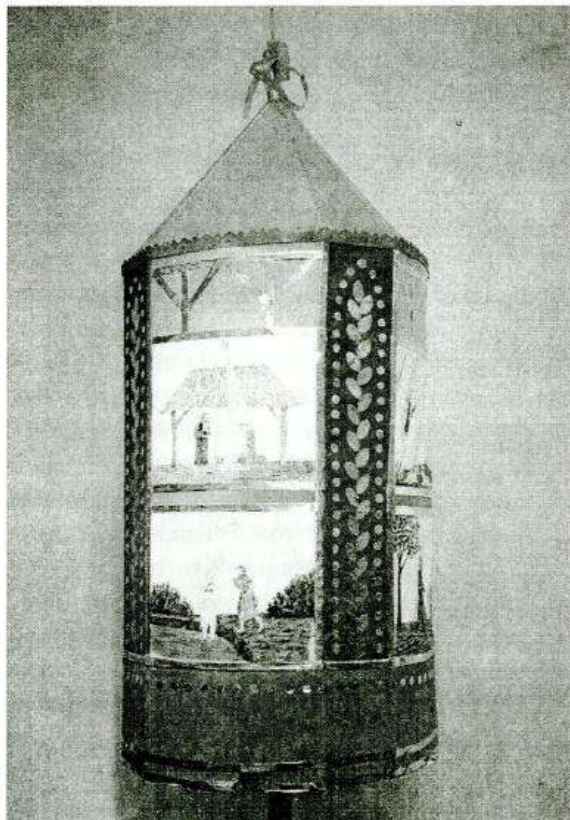
Солом'яний павук

ширені різдвяні павуки. Виготовлялися вони так. Із соломи робили кубики. Стебла соломи обмотували паперовою кольоровою стяжкою з насіченими краями. Кубики були більші та менші. Потім їх змонтовували, прив'язуючи ниткою в один цілий павук. Куті кубиків прикрашали різними прикрасами, що виготовлялися з кольорового паперу. Готовий павук підвішували за гачок до стелі. Освітлювали його так, як і ялинку — свічечками на щипцях. Виготовляли павуки ще й в інший спосіб. Брала звичайну сиру картоплину. Насилили її на міцну нитку і підвішували її до стелі. З кольорового паперу вирізали пелюстки квітів. Ті пелюстки насилили на соломини. Другий кінець соломини встромляли у задалегідь проколені дірочки в картоплі. В одну картоплину таких різнобарвних квіточок вставляли кілька десятків. Виходив круглий букет у вигляді їжака. Такий павук не освітлювався, бо до нього не можна було приче-

пити свічки. Натомість, в середині павука прикріплялися блискучі кружечки з позлітки. Коли на павук падало світло, кружечки (середушки) яскраво блищали.

Деякі люди прикрашали стелі своїх кімнат ланцюжками. Виготовляли їх теж із різнокольорового паперу. Існувало кілька різновидів ланцюжків. Дехто чіпляв на стіни гілки ялини. З кольорового паперу жінки виробляли паперові рожі і прикріпляли їх до хвої. Виходив гарний букет кольорових рож на зелені. Різдвяні прикраси тримали в хаті аж до середини лютого.

Крім саморобних прикрас, були ще й куповані, фабричні. Вони з'являлися у містах тільки до різдвяних свят. Це були різнокольорові і різносортні ялинкові прикраси: свічечки, позлітки, блиски, бенгальські вогні. Продавали також пастирі — аркуші паперу з малюнками людей і тварин. Були то персонажі з часів Різдва Христового. Таку картину називали "Різдество". Пастирів чіпляли на стіну, то була святкова обнова у хаті. Хлопчиська-колядники використовували ті купчі пастирі для колядування. Вони вирізали фігурки з пастирів і наклеювали їх на звізди,

Капличка з пастиркою

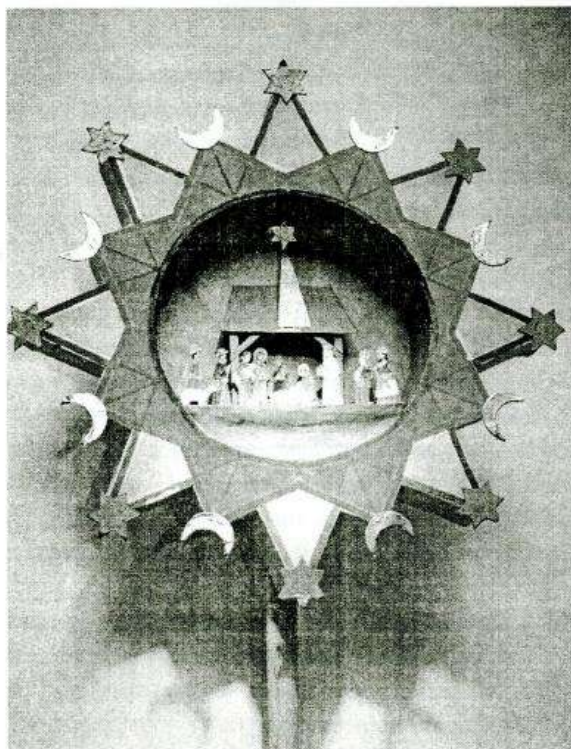
зірки, шопки, та у шопки, з якими ходили колядувати. Крім різдвяних пастирів, продавали ще малюнки з військової тематики: піше військо на марші, кіннота, гармати в кінній запряжці. Такі пастирі на звізди і шопки не використовувалися, їх вішали на стіни, як картинки. Малюнки на пастирях робилися чорним тушем, а потім розфарбовувалися під колір лиця, одягу, трави тощо.

У день свята Різдва, як сьогодні так і колись, відправа в церквах починалася вдосвіта. Тож люди рано приходили з церкви додому і сідали до снідання. Після снідання розпочиналися, так би мовити, святкові карнавали. Насамперед, в селі з'являлася пастирка, що ходила від хати до хати. Пастирка починала ходити зрана, бо вистава займала багато часу, а треба ж було обійти все село, кожную хату. Якщо не встигали за один день, то закінчували обхід села на другий день свят. Бувало, що на другий або третій день свят пастирка ходила по сусідніх селах. Серед дійових осіб пастирки обов'язково були: Ангел, два або три Пастухи, цар Ірод, Воїн, Чорт, Смерть, три Царі, Жид. Були ще Циганка, Відьма, Біда, Чарівниця. З обіду селом починали ходити й вертепники. У ляльковому вертепі були такі особи: Ангел, цар Ірод, Смерть, Чорт, Пророк, Жид, Чарівниця, два ціпаки, дівчина Маланка, веселий Оповідач. Так було заведено у ляльковому вертепі, що перша дія завжди присвячувалася подіям релігійного Різдва. А за тим ішли всілякі сценки зі світського життя, які не мали нічого спільного із народженням Ісуса Христа.

Слідом за вертепниками починали ходити колядники. Була то мала дітвора, яка боялася колядувати поночі. Всі колядники, від найменшого до найбільшого, ходили колядувати зі звіздами. Одинаком ніхто не колядував. Ходили удвох, утрюх, а то й по четверо. В хатах дослухалися, які колядники краще колядують. Ті, що краще колядували, отримували більшу платню. Завидна дітвора у своїх зірках та звіздах світла не світила. Та й замала для цього ще була.

Вечоріло. В селі з'являлося все більше колядників. Вони вже колядували з освітленими звіздами та зірками. Крім підлітків, в кожному селі ходив колядувати гурт дорослих парубків з музикою. То дуже гарно вигляда-

ло. Вони несли таку велику зізду, яка заледве проходила у двері хати. Всі колядники старалися, аби їхня зізду була найкращою. У малих та середніх зіздах світилося по одній свічці, а у великій — з якою ходили парубки — три. Бувало, що парубки не встигали за одну ніч обійти село, то продовжували ходити у наступний вечір. Колядники зі зіздами, так як і пастирка, ходили по сусідніх селах на другий, а то і на третій день свят. Дітвору колядувала тільки на саме Різдво. Другого дня ішли з колядою хіба часом дорослі. Колядували лише хлопці. Дівчата ніколи не колядували. Парубки, крім набожної колядки, колядували ще й дівчатам. Першу колядку, звісно, співали про Різдво, а потім, знаючи, що в хаті є доросла дівка, або через шибку її побачивши, колядували на ім'я тій дівчині. То називалося також колядою, хоч тут ішлося вже про любов та про милого кавалера. За таку коляду дівчата платили хлопцям окремо. Дітвору та підлітки отриманими за коляду грішми ділилися між собою. Дорослі хлопці всі гроші від коляди віддавали на якусь народну ціль: на рідну школу, поміч інвалідам, просвіту, сільські бібліотеки. По деяких селах, де існував церковний хор, колядували на церкву. Тут уже ходили дорослі — жонаті

Зізда з пастиркою

мужчини і жінки. Колядували вони без зізди. Усі колядники дзвонили у дзвіночки, то також гарно виглядало.

Ходили іще колядувати із шопкою. Один з колядників крутив корбу, по шопці починали "ходити" дійові особи. Були й нерухомі шопки. Пастирі в них стояли на місці. В шопках, як і у зіздах, засвічували свічки. Із шопками колядники заходили до хат.

Тут, по сусідніх околицях, де села Циків, Поповичі, Плішевичі та інші, що у Мостиському районі, колись ще колядували з різдвяними гарбузами. Були ті гарбузи круглої форми, зроблені із планок, поколених із старого решета, і встановлювалися на ручку. Вони обклеювалися різнокольоровим папером, підсвічувалися свічкою і оберталися навколо своєї осі. Верх гарбуза завершував чотирикутний високий ріг, на кінчику якого був кольоровий кутас. В нашій околиці гарбузів не робили, але пам'ятаю з дитинства, що у нас під вікном якийсь колядник колядував із подібним гарбузом у вигляді круглої каплиці. На стінах тієї каплиці була наклеєна пастирка із сюжетами Рождества Христового, і горіла свічка. А загалом, з такими гарбузами ходили лише малі хлопчиська.

Крім колядників, пастирки та вертепів, у різдвяні дні по селу ходили "перебранці" (від слова перебранний, переодягнений). Перебранці не мали свого сценарію, як у пастирки і вертепників. Кожен перебранець сам собі придумував роль і якісь слова до неї. Перебранці були одинокі і групові. Група складалася з двох, трьох чоловік. Одинаки-перебранці переодягалися здебільшого на Жиду, Циганку, Знахаря, Гендляр, Коминаря (трубочиста). Жид ходив по селу і, як колись жиди, торгував. В руках він тримав кошика, у якому було старе лахміття та коробки. У коробках замість цукерків лежали боби тощо. Перебранний на жиду продавав та щось купував у людей. Всі знали такі жарти, тож і відповідно ставилися до таких перебранців. Хто переодягався на циганку, ворожив на картах. Коминаря пропонував почистити комина (та хто на свята дасть трусити в хаті сажею?). Все те було для жартів та сміху. Кожен перебранець намагався якнайкраще зіграти свою роль і замаскуватися так, щоб ніхто його не впізнав.

Як бачимо, в кожній пастирці, вертепі чи серед перебранців були Жид і Циган, чи то

Циганка. Це було через те, що раніше селяни повсякденно з ними спілкувалися. Циган водив по хатах ведмедя, Жид — козу, яку продавав чи ж хотів подоїти та продати молоко. Були й великі групи перебранців. Одну таку групу я добре запам'ятав з дитячих літ. Було то на якийсь день різдвяних свят. Сидимо в хаті. Коли це входить якийсь невідомий чоловік, а за ним жінка. Чоловік привітався: "Христос ся родився! Поможіть, добрі люди. Моя жінка вже три дні мучиться, не може вродити дитини. Йдемо ми до міста, до лікаря, а тут у дорозі такі болі її взяли, що далі ні кроку. Я би вас просив, щоби вона тут трохи полежала — може їй то перейде." Жінка з великим животом стогнала і тяжко зітхала. Чоловік поклав жінку впоперек ліжка, бо ліжко було застелене по-святковому. Потім глянув той чоловік у вікно і каже: "От я бачу, що вулицею пішов хтось такий схожий на лікаря. Я покличу його." І тут за півхвилини вводить до хати чоловіка, у якого на голові біла паперова шапка з червоним хрестом, а в руках якась течка. Чоловік тієї жінки і каже лікарю: "Пане лікарю, допоможіть чим можете. Моя жінка ніяк не може вродити дитини, три дні вже мучається". "Зараз я її послухаю," — каже лікар. Витягує з течки звичайну ліжку, якою наливають у пляшки молоко, і прикладає її до живота жінці. Послухав так з хвилинку та й каже: "Там у животі немає ніякої дитини. Ваша жінка переїлася на свята, що їй аж живота знесло. А скажіть, жінко, що ви з'їли?" Жінка крізь стогін відповідає: "Копу вареників-капустяників..." "А ще що?" "Півкопи пампухів". "А ще що?" "Миску квасівки". "А ще що?" "Капусти з горохом". "А ще що?" "Випила півмаснички маслянки". "От і добре, що ви призналися. Я вас зараз вилікую". Лікар повернувся до чоловіка: "Ану, допоможіть мені вашу жінку підняти і поставити на ноги". Після того, як вони жінку підняли, лікар і каже: "Ану, тепер танцюйте!" "Ой, не можу!" "Потроху, потроху пробуйте, бо інакше біда. Бо то треба, щоб те все стряслося у вашому животі. Ану, пробуйте танцювати". Лікар язиком заляякав якусь мелодію, а жінка почала собою рухати, нібито до танцю. "Ану, ліпше, сміливіше, більше трясіть собою". Жінка вже краще танцює. "Ану, тепер навприсядки!" Жінка пішла навприсядки.

Від того з-під сукенки жінки випала подушечка. "О, вже вилікували! Ваша жінка вже здорова". Чоловік став дякувати лікареві та господарям за те, що врятували жінку від смерті. І тут, коли жінка зняла з голови хустку, бо ж була закутана по самі очі, я впізнав нашого сусіда. Інших двох гостей — лікаря і чоловіка не пам'ятаю, бо тоді не знав усіх людей у селі. Ось які сценки колись люди придумували. Хто б сьогодні захотів так переодягатися, ходити по хатах і смішити людей? Сьогодні у кожного телевізор, радіоприймач, всіляка преса... А колись сиділи люди у глухих стінах, і з хати їх гнала нудьга. Тож і виходили вони межі люди, самі веселилися і односельців потішали. Перебранці ходили три дні свят, починаючи від обіду і аж до пізнього вечора. Найчастіше вони водили козу. Проте були села, в яких водили корову. В нашому ж селі водили цапа, якого звали Турусь. Цапа на шнурку водив Жид або ж Циган. Туруся продавали, пробували подоїти, казали, що Турусь добрий на молоко. Для того просили у господині якась горнятко. Турусь не давався, тупав ногами. Жид казав: "Ану ж, спробуйте ви подоїти! Він до жінок ласкавіший". Різні жарти були з тим Турусем.

Ходили іще з кобилоюкою. Для того робили з дерева конячу голову і так її прилаштували, що, здавалося, людина сидить на коневі. Той, що був на кобилоїці, зафарбовувався так, щоб його не впізнали. Він в'їздив на кобилоїці до хати, приспівуючи: "Госа, госа, са, кобилоїка наша. У нашої кобилоїки, золоті підківоньки, солом'яна вузда..."

Але ті "кози", "кобилоїки", "турусі" чогось самоліквідувалися ще на початку 30-х років. Знаю, що в сусідньому великому селі Корманичі ті "кобилоїки" проіснували до Другої світової війни...

Після різдвяних свят у тих хатах, де було багато людей, а особливо дітей, виносили з хати соломі, бо її стирали на порох. Там, де в хаті людності було менше, солома на землі залишалася аж до свят Йордані. Дехто міняв соломі. Перетерту виносив і настеляв свіжу. По деяких селах існував такий звичай. Перетерту соломі скручували в тонкі перевесла і ними оперізували в садках молоді груші та яблуні. В такий спосіб люди нібито дарували деревам свято, за що ті краще родили.

В тих хатах, де солома перетиралася на порошок, перевесла робили з соломи, яка збереглася під столом чи під лавою.

У нашому селі існував ще й такий звичай. Коли якась яблуня не хотіла родити, то на Велію під вечір господар брав у руки сокиру і йшов у сад до тієї яблуні. Постукуючи сокирою по яблуні, господар примовляв: "Як ти мені ще того літа не зародиш, то знай, зрубаю тебе!" То називалося "страшити яблуні".

А того снопа, що стояв через усі свята десь в кутку хати, молотили окремо. Зерно з нього потроху додавали до зерна, яке ішло на помол муки. З цим же зерном, виколоченим з дідуха, ходили на Новий рік посівати, бажаючи всім врожайного року.

НОВИЙ РІК

Колись ніхто ніде не святкував по селах Новий рік першого січня, а лише чотирнадцятого. У нашому селі зрана, як тільки ставало видніти, від хати до хати ходили одинцем хлопчиська-віншувальники. Це так і називалося — "віншувати Новий рік". А бувало, що хтось із старших родичів переодягав трьох хлопчиків на ангелів в білі довгі сукенки з крилами. Ангели тримали в руках маленькі дзвіночки. Дітей навчали гарно віншувати. Всі дорослі в день Нового року віталися: "Помагай, Біг, на щастя, на здоров'я, на той Новий рік!" Їм відповідали: "Доброго і вам щастя і здоров'я!"

По деяких селах збиралися хлопці і дівчата (дорослі парубки) і з сільськими музикантами цілу ніч ходили від хати до хати з віншуваннями. Для того була спеціальна пісня. Віншували, стоячи під вікнами. Зібрані гроші давали на якусь народну благочинну ціль.

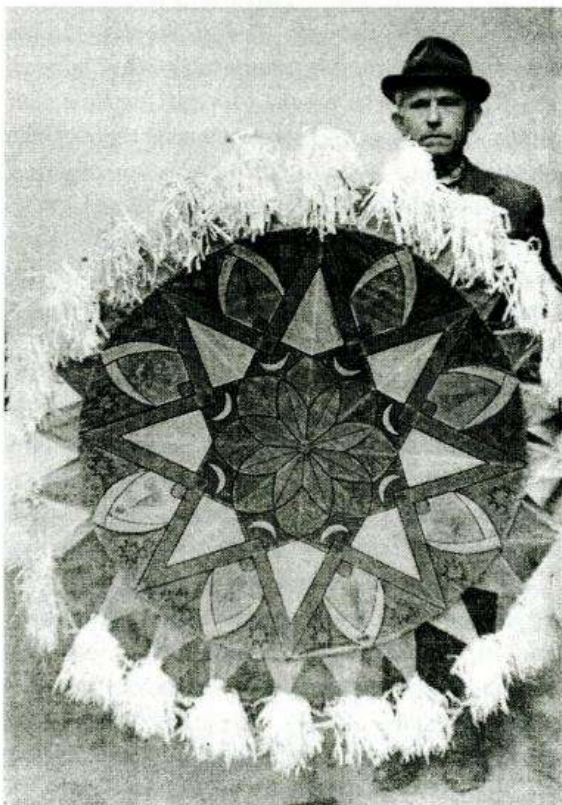
По деяких селах ще до 20-х років зберігався такий звичай. На Новий рік зрана заходив парубок чи то хлопчисько у хату віншувати конем. Існувало повір'я, що кінь у хаті на Новий рік приносить щастя, кінське здоров'я і силу. Віншувальник гарно прибирав свого коня паперовими рожами та стрічками, влітаючи їх у кінську гриву. На коня клали два мішечки, зв'язавши їх так, щоб вони звисали по обидва боки коня. Після віншування господар хати платив не віншувальнику, а коневі — сипав у мішок горщик якогось зерна, а хто — квасолі, бобу, сухих яблук тощо...

ДРУГИЙ СВЯТИЙ ВЕЧІР АБО ДРУГА ВЕЛІЯ

Друга Велія, яка припадає на 18 січня, проходила не з такими урочистостями, як перша. Землю в хаті не застеляли соломною, на стіл не клали сіно, але страви на столі стояли майже ті самі, що й на першу Велію. Були тільки інші обряди і звичаї.

Перед вечерею господар заходив до стайні і ділився зі своєю худобою хлібом. Для того деякі господині пекли ополанки, які господар ламав у стайні і обділяв худобу. Дехто пригощав худобу варениками. Існувало повір'я, що з Божої волі худоба може поговорити між собою кілька хвилин лише раз на рік — увечері на другу Велію.

Перед вечерею батько чи мати зубцем часнику писали у хаті хрестики на усіх чотирьох стінах. Хрестики також ставили на одвірках вікон та дверей. Ті хрестики мали оберегати всю сім'ю від злих духів і додавати здоров'я. По деяких селах, хати яких стояли близько річки чи потоків, дівчата після вечери бігали до води поворожити. У цей час всі річки вкриті кригою. Але були місця, де вода не замерзала. Це могли бути ополонки для

В. Шагала зі звіздою

набирання води та полоскання білизни, чи щоб гуси мали де покупатися. Дівчата вже задалегідь шукали таких ополонків, а можливо, і самі прорубували їх. Зразу після вечері вони бігли на річку і з дна потоку виймали камінчика, який поміщався в жмені. У хаті дівчата уважно розглядали його. Якщо траплявся горбатий камінь, то й чоловік, на жаль, мав бути з ганжем. Кривий камінь — бути за кривим. За відтінками кольору ворожили, які у судженого будуть кучері. У воді, та ще у сутінках камінчика довподобі не вибереш. До того ж, за повір'ям, не вільно було перебирати, бо й хлопці почнуть перебирати дівчатами. Дівчата ворожили гуртом і після того ішли щедрувати. Щедрували лише самі дівчата. Малі, шкільного віку, ходили по троє, четверо. Дівчата на виданні збиралися у великий гурт і, найнявши сільських музикантів, щедрували з музикою. Малеча заробленими грішми ділилася між собою, дорослі дівки заробіток віддавали на якусь благочинну ціль.

У піснях-щедрівках уже рідко згадується про народження Ісуса Христа, а частіше співається про хрещення в ріці Йордані.

Окрім основної щедрівки дівчата щедрували й парубкам. За таку щедрівку кожен парубок платив окремо. Щедрачки ходили щедрувати без зірок і зізд.

На Свят-вечір, хто жив близько до річки чи то потічка, ходив обмивати крижаною водою лице. Таке умивання мало дати здоров'я на весь рік.

ЙОРДАНЬ

Колись на це свято воду святили у річках та потоках. З кожної хати мусив хтось піти до церкви, а з церкви — по свячену воду. Ішли з банками та дерев'яними коновками. В потоці води вистачало всім. Свячену воду всі чле-

ни родини повинні були попиту, вмочивши перед тим у неї три пальці і тричі перехрестившись. Це відганяло від людини нечисту силу і давало здоров'я. Потім господар хати брав кропило (а кропило колись мусило бути в кожній хаті) і кропив усі хатні приміщення, сіни, комору, а також стодолу, стайню, подвір'я, садок. У кого в господі була студня — обов'язково вливали в неї трохи свяченої води. Решту води наливали у фляшку і тримали цілий рік про всяк випадок. Після цього родина снідала.

На другий Свят вечір селом вже не ходила пастирка та перебранці. Деякі господарі, кроплячи своє обійстя свяченою водою, тримали під пахвою буханку хліба. Це робилося для того, щоб хліб держався на обійсті цілий рік.

1 Все своє доросле життя В. І. Шагала працював на меблевій фабриці. Змолоду записував обряди, звичаї, фольклор. Уклав своєрідні пам'ятки народної традиційної культури — рукописні книги-альбоми: "Визначні місця Старосамбірщини", "З минулого побуту", "Старі господарські та громадські будівлі", "Дитячі забави і забавки", "Млинарство", "Коноплі — від стеблини до тканини", "Старі пісні, співанки, гаївки, щедрівки" та ін. Про В. І. Шагалу див.: Кобальчинська Р. Мистецтво підготовки до різдвяних свят // Вечірній Київ — 1998, — 18 грудня; Яцків О. Народознавчі дослідження Володимира Шагали // Історичні пам'ятки Галичини: Матеріали наук. конф. — Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — С. 291–296.

2 Від В. І. Шагали записано чимало свідчень про народну традиційну культуру. Частина цього матеріалу опубліковано, дещо лишилося в наших записках. Помітною подією стала виставка В. І. Шагали "Різдвяна символіка Старосамбірщини", що нам її вдалося організувати й відкрити 28 грудня 1996 року в Культурно-мистецькому центрі Києво-Могилянської академії.

У фондах Музею народної архітектури і побуту НАН України знаходиться колекція Різдвяної атрибутики, виготовленої у 80-х роках ХХ ст. В. Шагалом у кількості 107 одиниць.

Christmas and New Year Traditions that took place in the village Nyzhakovychy till 1933, are under consideration in this publication. The research belongs to V. Shagala, a famous enthusiast ethnologist. The material was gathered during one of the expeditions in 1992. It is published together with photos and illustrations, part of which is presented by Volodymyr Shagala. Publications present the traditions brightly and in details, and include those kept in families and in the village society. Specific attributes of the holidays are described as well.